

ФОНЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ПІД ЧАС ВЗАЄМОДІЇ ЗВУКОВИХ СИСТЕМ РІДНОЇ, НЕРІДНОЇ ТА ІНОЗЕМНОЇ МОВ

Під час вивчення учнями декількох мов у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах взаємовплив мов, що вивчаються, є безперечним. Взаємодія мовних систем, зокрема звукових систем мов (рідної, нерідної та іноземної) залежить від реальної ситуації їхнього співіснування. Нерідна й іноземна мови набувають певних фонетичних властивостей, пов'язаних із фонологічними і фонетичними характеристиками кожної зі звукових систем відповідної мови.

Під *рідною мовою* ми розуміємо ту мову, яку дитина переймає від батьків та якою дитина легше, швидше й простіше, мислить, яка є для неї найбільш зручною та звичайною формою вираження думок і мовленнєвого спілкування. Друга (спільна) мова – це мова, яку дитина засвоює в природних мовленнєвих умовах, в умовах навчання-спілкування під час взаємодії як з педагогом, так і в родині. Іноземна мова – це мова, яку дитина опановує в штучних мовленнєвих умовах, в умовах цілеспрямованого навчання у взаємодії “педагог-учень”.

Аналіз ситуації, в якій опиняються білінгви, які вивчають іноземну (третю) мову, показує, що володіння другою “спільною” мовою не завжди сприяє кращому оволодінню третьою мовою: обидві нерідні мови виявляються однаково чужими, а не по-різному знайомими. Проте вплив другої мови на оволодіння третьою (сприймання звуків другої й іноземної мов) може значно різнитися залежно від того, які саме комбінації мов, що вивчаються, розглядати [4, с.265].

У процесі засвоєння матеріалу, які не збігається у мовах, що вивчаються, виявляється інтерференція, або негативне перенесення знань, умінь і навичок. Так, У. Вайнрайх під інтерференцією має на увазі ті випадки відхилення від норми, що виникають у мовленні двомовного носія як результат мовленнєвого контакту [3, с.199]. Л.І.Баранникова вважає, що інтерференція – це зміна у структурі або елементах структури однієї мови під впливом іншої, причому не має значення, йдеться про рідну мову, або про іншу, засвоєну пізніше [2, с.88].

Фізіологічною основою інтерференції є стійкість раніше утворених тимчасових нервових зв'язків порівняно з тими, що виникають пізніше, і збереження старих зв'язків, незважаючи на їх заміщення новими. Відбувається так зване нашарування нових зв'язків на старі. Психологічною основою інтерференції є наявність спільних компонентів в умовах, способах і меті виконання дій, або перенесення вмінь і навичок.

Зазначимо, що типологія інтерференції є досить різноманітною. Так, М.Б. Успенський розрізняє пряму і непряму інтерференцію. Пряма інтерференція – це неусвідомлене, спонтанне, безпосереднє перенесення елементів однієї мови у мовлення іншої. Непряма інтерференція викликана не типовістю, принциповими відмінностями або повною відсутністю певних мовних явищ у рідній мові, їх системними розбіжностями [8, с.10].

Інтерференцію лінгвістичну і психолінгвістичну виокремлює І.І. Кітроська. Науковець доводить, що лінгвістична інтерференція є допустимим або прогнозованим відхиленням від норм мови, що є результатом зіставного аналізу мовних структур, а психолінгвістична (або мовна) інтерференція є спостережуваним у мо-

вленні відхиленням від норм мови під впливом іншої мови, що встановлюється як результат зіставлення реальних мовленнєвих зразків білінгвів із різними рідними мовами або з мовленням монолінгвів [5, с.85].

А.А.Алхазішвілі дійшов висновку, що явище інтерференції у процесі навчання другої (іноземної) мови розпадається на два типи. Перший – це інтерференція на рівні мовленнєвих операцій, другий – на рівні мовленнєвих дій. На рівні мовленнєвих операцій (тобто на рівні фонетичних, лексичних і граматичних одиниць) інтерферуючий вплив рідної мови виявляється в тому, що прийнято називати акцентом. Інтерференція другого типу – це, коли той, кого навчають, спілкуючись іноземною мовою, час від часу “збивається” на рідну мову. Така інтерференція зустрічається частіше на початку навчання [1, с.28-29].

Під фонетичною інтерференцією в сучасній лінгвістиці розуміють відхилення або порушення нормативної вимови, що виникають у мові певної особи або цілого колективу під впливом іншої мови. Йдеться найчастіше про відхилення у нерідній мові під впливом іншої, постійно вживаної [6, с.42]. Фонетична інтерференція виявляється у тому, що окремі особливості звукової системи рідної мови накладаються на звучання мови, що вивчається. Мова, що викликає інтерференцію, називається первинною; мова, що підлягає інтерференції, називається вторинною.

Звуковою (фонетичною) системою мови є сукупність розрізняваних у даній мові звуків, їх характер вимови, їх зміни в певних фонетичних умовах. Зіставні дослідження звукових систем різних мов довели, що між усіма мовами багато спільного, але жодна мова не тотожна ніякій іншій ні у фонемному, ні в інтонаційному складі. Крім того, найбільш важкими для засвоєння є близькі одиниці звукової системи мов. Науковці визнають, що у процесі навчання вимови другої (спільної) чи іноземної мови необхідно зіставляти не окремі фонетичні явища, а звукові (фонетичні) системи рідної і мов, що вивчаються, тобто закони функціонування фонетичних явищ у процесі використання даних мов як засобів спілкування.

Характер взаємодії звукових систем під час навчання другої (спільної) чи іноземної мови має певні особливості. У процесі навчання фонетична інтерференція може розглядатися як “погана” вимова мовою, що вивчається. У цьому випадку немає взаємодії звукових систем, оскільки це здебільшого “навчальне мовлення” учнів, що звучить у загальноосвітніх навчальних закладах. Навчаючи учнів гарної вимови, педагог насамперед переслідує загальнолінгвістичні цілі.

Л.В.Бондарко вважає, що при внутрішньомовній інтерференції носій мови користується відомою йому системою фонем, а інтерферуючий вплив говірки може відбиватися або в неправильному уявленні про фонемний склад слова, або в неправильній фонетичній реалізації фонем. При міжмовній інтерференції носій мови, по-перше, повинен користуватися різними системами фонем, по-друге, спілкуючись нерідною мовою, він повинен кожен раз знову конструювати фонемний склад слова, що вимовляється, або на основі сприймаючої звукової послідовності реконструювати цей склад [4, с.188].

Науковці виокремлюють інтерференцію під час сприймання мовлення нерідною мовою та інтерференцію під час говоріння цією мовою. Експериментальними дослідженнями встановлено, що під час слухання нерідного мовлення звукові ознаки, не властиві фонологічній будові рідної мови, не розрізняються. У процесі говоріння нерідною мовою “недодиференціація” або “наддиференціація” якої-небудь артикуляторної ознаки також нав’язується фонологічною будовою рідної мови [7, с.44].

Фонетична інтерференція може розглядатися з трьох різних точок зору: як результат взаємодії двох чи більше систем, як процес цієї взаємодії, як його передумови. Щодо звукової системи слід говорити про фонетичну зумовленість фонологічних процесів. Фонетична зумовленість може бути двох видів: по-перше, той, хто говорить нерідною мовою, може не чути різниці між звуками рідної і чужої мови – у цьому випадку можливі помилки визначаються сенсорними і перцептивними властивостями того, хто говорить; по-друге, під час адекватної перцептивної оцінки правильна реалізація може виявитися неможливою через вплив властивостей артикуляційної бази рідної мови – у цьому випадку помилки є моторними за своєю природою [4, с.8]. Звичайно, можливе і більш складне поєднання причин, що зумовлюють виникнення помилок.

Так, У.Вайнрайх виокремлює такі чотири типи фонетичної інтерференції:

1. Недодиференціація фонем, що відбувається, коли змішуються такі два звуки системи вторинної мови, відповідності яким у системі первинної мови не розрізняються.

2. Наддиференціація фонем, при якій на звуки вторинної системи накладаються фонологічні відмінності первинної системи там, де їх не повинно бути. Цей процес можна прогнозувати, зіставляючи звукові системи мов, що контактують.

3. Реінтерпретація відмінностей спостерігається у тих випадках, коли двомовний індивід розрізняє фонемі вторинної системи за тими ж ознаками, які для неї є лише супроводжуваними або надмірними, тоді як для первинної системи вони релевантні.

4. Субституція звуків у вузькому розумінні відбувається з тими фонемами, що в обох мовах визначаються однаково, проте під час їх нормальної вимови існують відмінності [3, с.45-46].

Науковець зауважує, що фонетична інтерференція може бути викликана факторами чотирьох рівнів, а саме:

1. Власне фонетичними факторами, до яких належать відмінності між контактуючими мовами з боку фонем, в аналізі їх компонентів і в дистрибутивних моделях фонем цих мов.

2. Екстрафонетичними внутрішньомовними факторами. Тут розглядають такі випадки інтерференції, коли той, хто говорить, намагається уникнути небажаної омофонії. Ці міркування контролюють інтерференцію у певних частинах словника і не мають відношення до звукової системи мови як такої.

3. Екстралінгвістичними факторами, що охоплюють ті спонукання до забезпечення зрозумілості

мовлення або навіть її невідмінності від мовлення, притаманного носіям даної мови як рідної, що виявляється у конкретній мовленнєвій ситуації, у загальному соціокультурному оточенні даного мовного контакту.

4. Залишковими явищами помилкових випадків інтерференції [3, с.199].

Інтерференція звукових систем відбувається у трьох планах: інтерференція звукового образу фонем; інтерференція безпосередньо фонологічної системи; інтерференція на рівні морфології. У першому випадку інтерференція виникає під впливом звукової подібності, яку іноді визначають як акустичну подібність. Незважаючи на те, що акустична подібність не являє собою конкретно визначеного поняття, в основі механізму інтерференції лежить сприйняття акустичного образу й ототожнення його з подібними образами рідної мови. Ототожнення відбувається на фонологічній основі: людина, вивчаючи мову, перш за все реагує на ті риси і властивості звукового образу, які мають функціональне значення. Інтерференція власне фонологічної системи полягає в тому, що внутрішньосистемні відношення між фонемами переносяться в другу мову [6, с. 43]. Складність дослідження механізму інтерференції на звуковому рівні визначається тим, що звукові одиниці, які не мають самостійного значення, функціонують тільки в складі одиниць більш високих рівнів мови.

Фонетична інтерференція традиційно описується терміном “перенесення звуків”, що призводить до “акценту” в мовленні нерідною мовою. Прояв іншомовного акценту не носить випадкового характеру, навпаки, помилки, пов’язані з перенесенням слуховимовних навичок рідної мови на іншомовну вимову, характеризується системністю. Це надає можливість передбачати помилки, отже, усувати їх у процесі використання свідомої опори на рідну мову. При цьому не досить звичайного наслідування звукового взірця іншомовного мовлення, необхідним є аналіз фонетичних явищ, що базується на зіставленні звукових систем рідної, другої й іноземної мов при свідомій опорі на рідну мову.

Інтерференція здійснюється у сфері мововживання, її об’єктом є не безпосередньо фонемі мови, що вивчаються, а їх звукові реалізації у мовленні. Фактично причиною інтерференції є не стільки наявність первинної лінгвістичної компетенції, скільки відсутність компетенції в другій чи іноземній мові. Крім того фонетична інтерференція найчастіше виникає на початковому етапі оволодіння другою чи іноземною мовами.

Отже, інтерференція під час вивчення декількох мов є явищем поширеним і складним щодо усунення. Завдання усунення фонетичної інтерференції полягає в тому, щоб урахувати артикуляційно-слухові особливості і тенденції як рідної, так і другої чи іноземної мов, що вивчаються, надавати слуховимовну основу цих мов так, щоб полегшити відпрацювання і закріплення нових слуховимовних навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алхазивили А.А.* Основы овладения устной иностранной речью. – М.: Просвещение, 1988. – 128 с.
2. *Баранникова Л.И.* Сущность интерференции и специфика ее проявления // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 88-98.

3. *Вайнрайх У.* Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования. – К.: Вища школа, 1979. – 264 с.
4. *Интерференция звуковых систем / Под ред. Л.В.Бондарко, Л.А.Вербицкой.* – Л., 1987. – 280 с.
5. *Китроская И.И.* Роль и место переноса в методике обучения языку // Психологические вопросы

обучения иностранцев русскому языку. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1972. – С. 80-89.

6. Прокопова Л.І., Тоцька Н.І., Цінцюра Л.Ф. Лінгвістичні передумови фонетичної інтерференції при взаємодії близькоспоріднених мов // Мовознавство. – 1981. – №2. – С. 42-48

Подано до редакції 18.02.05

В статье рассматривается проблема фонетической интерференции при взаимосвязанном обучении нескольким языкам. Автор раскрывает понятие “фо-

7. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. – Л.: Наука, 1972. – 80 с.

8. Успенский М.Б. Совершенствование методов и приемов обучения русскому языку в национальной школе. – М.: Педагогика, 1979. – 128 с.

РЕЗЮМЕ

нетическая интерференция”, дает характеристику разных типов интерференции и факторов, вызывающих ее появление.

SUMMARY

The article reveals the problem of phonetic interference under interdependent teaching of some languages. The author considers the notion “phonetic in-

terference”, gives characteristic of different types of interference and the factors which cause its appearance.